

Система формування відповідального ставлення до батьківства в студентів університету в позааудиторній виховній роботі

У статті розкрито одну з важливих проблем позааудиторної виховної роботи у вищих навчальних закладах – проблему підготовки студентів до майбутнього сімейного життя та формування в них адекватних уявлень про відповідальне ставлення до виконання ролей батьків. Відзначено, що позааудиторна виховна робота спрямована на системну підготовку студентів до використання рольового репертуару (громадянина, патріота, професіонала, сім'янина, носія культури), який потрібен для життя в суспільстві (професійний та особистісний аспекти). Системне бачення формування відповідального ставлення до батьківства дає змогу чітко виділити складові компоненти (мета, завдання, зміст, чинники, форми, методи й результат), проаналізувати всю різноманітність зв'язків та відносин між ними. Ефективність системи позааудиторної виховної роботи з формування відповідального ставлення до батьківства залежить від дієвості кожного з компонентів та компетентності суб'єктів, покликаних організувати та здійснювати цю роботу.

Ключові слова: батьківство, відповідальне батьківство, відповідальне ставлення до батьківства, позааудиторна виховна робота, система, система формування відповідального ставлення до батьківства.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розвиток вищої освіти України у європейському просторі потребує посилення уваги до проблеми виховання особистості, здатної до самостійного розв'язання проблем, самовизначення і творчого саморозвитку, що відображено в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України, Концепції педагогічної освіти та ін. Реалізація цього стратегічного завдання неможлива без модернізації насамперед виховного процесу зі студентами для розвитку їх нахилів, обдаровань, здібностей, індивідуальності.

Один із важливих напрямів позааудиторної виховної роботи вищих навчальних закладів – підготовка студентів до майбутнього сімейного життя та формування в них адекватних уявлень про відповідальне ставлення до виконання ролей батьків. Батьківство неможливе без батьківської відповідальності, яка у своїй основі має дуальну природу – це відповідальність перед соціумом і відповідальність перед собою. Кожен дорослий член сім'ї має бути відповідальним за інших членів сім'ї (дружину, чоловіка, дітей) і за сім'ю загалом. Народження дітей вимагає від батьків прийняття на себе відповідальності за майбутню долю дитини. Варто відзначити, що для юнацького віку характерні певні уявлення в розумінні співвідношення між коханням і шлюбом, нереалістичність у сприйнятті себе та інших, споживацькі тенденції стосовно майбутньої сім'ї та супутника життя, народження дітей тощо. Тому юнацький вік сенситивний у формуванні майбутньої батьківської позиції, батьківських очікувань, батьківської відповідальності.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблема підготовки студентства до майбутнього батьківства привертає увагу соціологів (Н. Головатий, І. Дементєва, І. Кон, Н. Юркевич та ін.); демографів (А. Антонов, В. Медков); психологів (Т. Андрєєва, О. Бондарчук, І. Гребенніков, С. Ковальов, Б. Шапіро тощо); соціальних педагогів (Т. Алексеєнко, Л. Гридковець, А. Капська, В. Кравець, В. Постовий та ін.). На питанні формування відповідальної поведінки на різних вікових етапах розвитку особистості акцентують увагу такі вчені, як І. Бех, Л. Виготський, Д. Ельконін, Ж. Піаже, М. Савчин, К. Хелькама та ін.

Наукові дослідження А. Алексюка, М. Байнової, С. Вітвицької, К. Галацин, О. Залюбовської, Л. Кондрашової, Т. Мишковської, Л. В. Онучак, В. Попової, Л. Соколової розкривають можливості використання позааудиторної роботи у вихованні майбутнього фахівця.

Загальні аспекти виховної роботи розглядали А. Алексюк, О. Бартків, О. Дураненко, Б. Вульф, В. Галузинський, А. Капська, Б. Кобзар, М. Красовицький, О. Кондратюк та ін. Недостатньо, на нашу думку, у роботах науковців розкрито потенціал позааудиторної виховної роботи у формуванні в студентства відповідального ставлення до батьківства.

Мета статті – проаналізувати систему позааудиторної виховної роботи з формування відповідального ставлення до батьківства в студентів університету.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Виховна робота у вищому навчальному закладі – один зі складників позааудиторної роботи зі студентами. У контексті цього дослідження позааудиторну виховну роботу визначаємо як

особистісно орієнтовану та цілеспрямовану систему заходів, спрямованих на виховання високорозвиненої особистості майбутнього фахівця зі сформованою особистісною моральною культурою, творчим мисленням, високим рівнем відповідальності, різнобічними інтересами й настійними прагненнями їх задоволення та дієвою конкурентоспроможністю.

Позааудиторна виховна робота в університеті відбувається на зовнішньому та внутрішньому рівнях, які забезпечують соціальні контакти під час виховання студентської молоді. *Організацію* позааудиторної виховної роботи *визначають фактори зовнішнього* рівня, адже університет – відкрита організація, у якій наявні можливості взаємодії з державними, суспільними, громадськими установами, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, будинками дитини, школами-інтернатами, іншими освітніми закладами, родинами студентів тощо. А виховна робота на *внутрішньому рівні відбувається з урахуванням функцій і згідно з виховними сферами університету (традиції, виховна робота, дозвілля, громадська діяльність, навчання, волонтерська діяльність та ін.)*. Саме ці сфери обрані як основні, оскільки кожна з них має своє навантаження під час формування відповідального ставлення до батьківства. Варто зазначити, що виховні сфери внутрішнього рівня діяльності університету пов'язані між собою та взаємозалежні [5, с. 242].

Позааудиторна виховна робота внутрішнього рівня університету – цілеспрямований, цілісний, безперервний процес формування відповідального ставлення до батьківства в молоді й передбачає творчий характер взаємодії всіх суб'єктів виховного процесу. Позааудиторна виховна робота спрямована на системну підготовку студентів до використання рольового репертуару, який потрібен для життя в суспільстві.

Системний підхід (В. Андрущенко, Р. Арцишевський, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень) у підготовці молоді до виконання батьківських функцій вбачаємо в цілісності навчально-методичної та виховної систем формування відповідального батьківства, взаємозв'язку і взаємозумовленості всіх її компонентів (мети, завдань, принципів, змісту, методів, форм, результатів і чинників, які впливають на цей процес), поетапність здійснення формувального впливу на розвиток відповідальності особистості.

Термін «система» (від грец. *systema* – ціле, що складене із частин) означає цілісність, яка є єдністю закономірно розташованих і взаємопов'язаних частин. Основні ознаки системи: а) наявність компонентів, які можна розглядати у відносній ізольованості, поза зв'язками з іншими процесами та явищами; б) наявність внутрішньої структури зв'язків між цими компонентами, а також їхніми підсистемами; в) наявність певного рівня цілісності, ознакою якої є те, що система завдяки взаємодії компонентів отримує інтегральний результат; г) наявність у структурі системоутворюючих зв'язків, які об'єднують компоненти як блоки, частини в єдину систему; г) взаємозв'язок з іншими системами [6].

Системне бачення процесу формування відповідального ставлення до батьківства дає змогу чітко виділяти складові компоненти, проаналізувати всю різноманітність зв'язків і відносин між ними, кваліфіковано керувати педагогічним процесом [1].

Оскільки виховну роботу в університеті вивчають як педагогічну систему і визначають як результат педагогічної діяльності, то за основу дослідження беремо концепцію О. Безпалько [2, с. 13]. Відправна точка цієї педагогічної системи – *мета*, яка полягає у створенні сприятливих умов для формування відповідального ставлення до батьківства в студентів в умовах університету та забезпеченні студентства системою *соціальних знань* (про людину, сім'ю, батьківство, ролі батьків, стилі батьківства, ціннісні орієнтації батьків; педагогічні функції сім'ї, батьківську компетентність тощо), *умінь* (комунікативних, організаторських, креативних), *навичок* (взаємопідтримки, взаємодопомоги, конструктивного впливу на подружжя, дітей, інших членів родини), *соціального досвіду* (сукупність знань, які сприяють розумному поведінню в сім'ї, мікросоціумі; умінь, спрямованих на доброзичливе, толерантне спілкування між подружжям і дітьми; навичок культури взаємин; досвід взаємодії з власними батьками тощо), *цінностей* (сімейних, соціальних, фінансових, суспільних, духовних, інтелектуальних, фізичних), *якостей* (відповідальності, любові, активності, толерантності, емпатії) та формування умінь здійснення ефективної взаємодії в сім'ї, прогнозування наслідків власної поведінки в сім'ї, самоуправління, досягнення в майбутньому сімейного успіху.

Отже, відповідальне ставлення до майбутнього батьківства зумовлює готовність майбутніх батьків самостійно розв'язувати завдання, пов'язані із сімейним життям, планування сім'ї і народженням дітей, оцінювати результати власної діяльності згідно з вимогами суспільства.

Подальша конкретизація цієї мети відображена в *завданнях*, серед яких пріоритетними вважаємо:

- усвідомлення цінності сім'ї і батьківства в житті людини;
- знання батьківських прав та обов'язків;
- ознайомлення із сутністю батьківства й відповідального батьківства;
- формування відповідального ставлення до виконання ролей батька/матері та батьківських функцій;
- формування культури поведінки та спілкування між юнаками й дівчатами;
- формування батьківської компетентності та батьківської поведінки;
- ознайомлення студентів зі стилями батьківської поведінки та можливими наслідками батьківства в ранньому віці.

Розв'язання кожного з визначених нами завдань передбачає реалізацію певної функції, що є важливим структурним елементом системи формування відповідального ставлення до батьківства (див. табл. 1).

Таблиця 1

Функції позааудиторної виховної роботи з формування відповідального ставлення до батьківства

Функція	Зміст функції
Інтегрувальна	Забезпечує процес інтеграції неузгоджених виховних впливів усіх суб'єктів виховання та управління системою формування відповідального ставлення до батьківства
Регулювальна	спрямована на узгодження управлінських дій суб'єктів для ефективного організації заходів позааудиторної виховної роботи, спрямованих на формування відповідального ставлення до батьківства
Розвивальна	забезпечує динамічний поступовий розвиток та вдосконалення системи заходів позааудиторної виховної роботи в університеті з означеної проблеми

Варто відзначити, що формування батьківства як почуття і рольової позиції молоді, спрямованої на дитину, здійснюється в процесі соціалізації під впливом таких соціально-психологічних чинників [3, с. 13] (див. табл. 2).

Таблиця 2

Чинники, які впливають на формування відповідального ставлення до батьківства

Чинник	Сутність чинників формування відповідального батьківства
<i>Власний позитивний досвід спілкування зі своїми батьками чи з людьми, які їх замінюють</i>	психологічна підготовка до майбутньої ролі, що відбувається за умови емоційної близькості з власним батьком/ матір'ю та конструктивних відносин із ними, забезпечує молоді в майбутньому тісний емоційний контакт із власною дитиною, підвищуючи задоволеність батьківською роллю
<i>Активна емпатійна позиція чоловіка стосовно вагітної дружини</i>	готовність до розуміння її страхів, бажань, очікувань та побоювань
<i>Психологічна підтримка чоловіка</i>	розподіл із жінкою відповідальності за її фізичний та психологічний стан, турбота про неї, про майбутню дитину тощо
<i>Присутність чоловіка при народженні дитини</i>	психологічна підтримка дружини під час пологів; розуміння процесу народження дитини як спільної праці обох батьків; розуміння пологів як зустрічі з дитиною, а не як суто жіночої справи, сповненої болю й крові тощо
<i>Перший емоційно-позитивний контакт батьків із дитиною</i>	відчуття задоволеності собою, дитиною; бачення в дитині окремої особистості; повага до її бажань і потреб
<i>Особисте бажання бути батьками</i>	свідоме бажання прийняти батьківські ролі поєднана з усвідомленням власної відповідальності за фізичний і психічний розвиток дитини та готовністю вкладати свої фізичні й психологічні сили та час задля благополуччя дитини тощо

Отже, основні чинники формування і становлення батьків – почуття відповідальності та емоційної прийнятності до своєї дитини, а батьківство як соціально-психологічний феномен можна визначити як інтегральну сукупність соціальних та індивідуальних характеристик особистості, найважливіші з яких – комплексність і соціальна детермінованість. Соціальними детермінантами розвитку батьків є стереотипи батьківства, наявні в соціумі. Вони, розподіляючи функції між батьком і матір'ю, істотно впливають на характеристики сімейної взаємодії і з дитиною, і з дружиною (через батьківські настанови); на емоційний зв'язок із дитиною, що описує

не лише емоційне ставлення до неї, в тому числі й під час вагітності дружини, а й оцінку соціального оточення чоловіка, його ставлення до свого батька тощо [4, с. 125].

Відповідальне ставлення – результат почуття любові, що розвивається з неї та з’являється, зокрема, завдяки батьківській прихильності. Саме почуття виховує чуйність, увагу до людей, уміння співпереживати, допомагати їм, бути надійною та вірною людиною. Виховання в студентів цих якостей передбачає наявність батьківського прикладу, ставлення до інших. Батьківська любов нерозривно пов’язана з почуттям відповідальності за долю своїх дітей та є основним складником її позитивного духовного зв’язку з ними. Завдяки сприянню батьків, які є духовно зацікавленими в спілкуванні з власними дітьми, вони швидше зможуть засвоїти відповідальне ставлення до свого буття, аніж через суворість та покарання [7, с. 59].

Зміст формування відповідального ставлення до батьківства включає систему знань про основні права та обов’язки батьків, виконання батьківської функції, культури взаємин між батьком і матір’ю, шлюб і сім’ю. Варто наголосити на тому, що система формування умінь і навичок виконання батьківських функцій зорієнтована на загальнолюдські цінності, становить певний логічний взаємозв’язок різних дисциплінарних знань, які постійно розширюються та поглиблюються.

Зміст формування відповідального ставлення до батьківства ґрунтується на принципах, наведених у табл. 3.

Отже, серед основних принципів формування відповідального ставлення до батьківства ми визначили: об’єктивність, правдивість, науковість, опори на позитивне, національності, адресності, інформованості, послідовності, системності, природності та принцип створення в університеті умов, сприятливих для формування відповідального ставлення до батьківства.

Система формування відповідального ставлення до батьківства в студентів університету включає форми й методи позааудиторної виховної роботи. Серед форм позааудиторної роботи визначають: *індивідуальні* (етична бесіда, консультація, інформування, листування); *групові* (тренінг, семінар, тести, відео лекторії, конкурси, вікторини та ін); *масові* (тематичні дні, тижні, акції, вечори, конференції та ін.) [1].

Таблиця 3

Принципи формування відповідального ставлення до батьківства

Назва принципу	Зміст принципу
Об’єктивність і правдивість	Висловлення всього спектра питань, пов’язаних із батьківською функцією людини, взаємин між батьком і матір’ю має здійснюватись правдиво, реально
Науковість	Точність, відповідність досягненням сучасної науки змісту формування відповідального ставлення до батьківства, взаємин між батьками тощо
Опори на позитивне	Будь-яка інформація та методика її висвітлення має спрямовуватись на формування позитивного ставлення до виконання батьківських ролей
Національності	Національний компонент змісту позааудиторної виховної роботи передбачає її здійснення на основі широкого використання різних видів народної творчості, надбань народної педагогіки у вихованні сім’янина; традиційним є ставлення українського народу до родинної спілки, кохання, материнства й батьківства як значних цінностей у житті людини
Адресності та доступності інформації	Адресність формування відповідального ставлення до батьківства передбачає доступність інформації з огляду на вікові можливості студентства, урахування викладачами індивідуальних та соціальних умов їх розвитку, набутого досвіду
Послідовності і системності	Передбачає наступність у передачі знань, системність у здійсненні позааудиторної виховної роботи
Природності	Формування відповідального ставлення до батьківства вимагає природності поведінки викладачів і студентів; урахування вікових особливостей студентства
Принцип створення сприятливих умов	Відповідно до основних вікових періодів психічного розвитку особистості, важливим є створення умов, сприятливих для правильного формування відповідального ставлення до батьківства, оволодіння обсягом знань і умінь, потрібних для майбутніх батьків

Найбільш доцільні у формуванні відповідального ставлення до батьківства методи, які активізують думку студентів, спонукають їх до роздумів, осмислення інформації, пошуку аргументів «за» і «проти». Серед словесних методів досить поширені метод етичної бесіди, диспуту, «мозковий штурм», гра, метод можливих варіантів («дерево рішень») та ін.

Оцінюються стану позааудиторної виховної роботи з формування відповідального ставлення до батьківства та її результативності здійснюється за комплексними і кількісними, і якісними показ-

никами. Це показники сформованості у студентів знань, умінь і навичок стосовно відповідального ставлення до майбутнього батьківства (когнітивний компонент), визнання цінності сім'ї, бажання планувати й народжувати дитину (ціннісно-мотиваційний компонент) та сформованість певного рівня готовності до відповідального виконання батьківських ролей (практичний компонент).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, система позааудиторної виховної роботи з формування відповідального ставлення до батьківства – це упорядкована сукупність взаємопов'язаних компонентів, а саме: мети, завдань, принципів, змісту, врахування чинників, які впливають на цей процес і на зовнішньому, і на внутрішньому рівні, підбір методів, форм і визначення та оцінювання отриманого результату. Варто зазначити, що всі окреслені компоненти системи взаємозумовлені та взаємозалежні. Ефективність системи позааудиторної виховної роботи з формування відповідального ставлення до батьківства залежить від дієвості кожного з компонентів і компетентності суб'єктів, покликаних організувати та здійснювати цю роботу.

Дослідження не вичерпує означену проблему й передбачає здійснення наступних кроків, спрямованих на дослідження ефективних інтерактивних форм і методів позааудиторної виховної роботи з формування відповідального ставлення до батьківства.

Джерела та література

1. Бартків О. Система виховної роботи у педагогічному інституті / О. Бартків, О. Дурманенко // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2011. – № 17. – 150 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 134 с.
3. Буніна Л. М. Врахування потреб дитини як основа усвідомленого батьківства / Л. М. Буніна // Діти – батьки – сім'я. – Вип. 3. – К. : Наук. світ, 2009. – С. 9–16.
4. Гнатюк Л. М. Формування у молоді уявлень про сім'ю як необхідний етап підготовки до шлюбу / Л. М. Гнатюк, І. О. Трухін // Психологія : республ. наук.-метод. зб. – К. : [б. в.], 1990. – С. 124–133.
5. Степаненко І. В. Духовність у структурі життєвої компетентності / І. В. Степаненко // Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посіб. / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. – К. : Богдана, 2003. – С. 242–252.
6. Тлумачний словник української мови: понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / [за ред. д-ра філол. наук, проф. В. С. Калашника]. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х. : Прапор, 2006. – 992 с.
7. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини : метод. матеріали для тренера / за заг. ред. Г. М. Лактіонової. – К. : Наук. світ, 2002. – 105 с.

Смалько Оксана. Система формування відповідального ставлення до батьківства у студентів університета во внеаудиторной воспитательной работе. В статті розкривається одна з важких проблем внеаудиторної воспитательної роботи в вищих навчальних закладах – проблема підготовки студентів до майбутньої сімейної життя і формування їх адекватних представлень об відповідальному ставленні до виконання батьківських ролей. Зазначено, що внеаудиторна воспитательна робота направлена на системну підготовку студентів до використання ролевого репертуара (гражданина, патріота, професіонала, сім'янина, носителя культури), який необхідний для життя в суспільстві (професіональний і особистісний аспекти). Системне бачення формування відповідального ставлення до батьківства дозволяє чітко виділити компоненти (ціль, завдання, зміст, фактори, форми, методи і результат), проаналізувати всі різноманітні зв'язки і відносини між ними. Ефективність системи внеаудиторної воспитательної роботи по формуванню відповідального ставлення до батьківства залежить від дієвості кожного з компонентів і компетентності суб'єктів, призначених організувати і виконувати цю роботу.

Ключевые слова: батьківство, відповідальне батьківство, відповідальне ставлення до батьківства, внеаудиторна воспитательна робота, система, система формування відповідального ставлення до батьківства.

Smalko Oksana. The System of Forming of Responsible Attitude Toward Paternity for the Students of University in After Audience Educative Work. In the article one of important problems in after audience educative work of higher educational establishments opens up is a problem of preparation of students to the future of domestic life and forming in them of adequate pictures of responsible attitude toward implementation roles of parents. It is marked that in after audience educative work is directed on system preparation of students to the use of role repertoire (citizen, patriot, professional, family man, transmitter of culture) which is needed for life in society (professional and personality aspects). The system vision of forming of responsible attitude toward paternity allows expressly to select component components (purpose, task, table of contents, factors, forms, methods and result), analyse all variety of connections and relations between them. Efficiency of the system after audience educative work from forming of responsible relation to paternity depends on effectiveness each of components and competence of subjects, called to organize and carry out this work.

Key words: paternity, responsible paternity, responsible relation, to paternity, after audience educative work, system, system of forming of responsible relation, to paternity.

Стаття надійшла до редколегії
26.01.2015 р.